

ALENA SCHAUEROVÁ

JAN UHER A JEHO FILOZOFIE VÝCHOVY

Téma meziválečné vědy, které si naše konference vytýčila, přímo nabízí k zamyšlení osobnost Jana Uhra a jeho pedagogické vědecké dílo, které na počátku tohoto období začíná a násilnou smrtí autora, tedy na závěr této epochy končí.

Nebývá obvyklé začínat sdělení o životním díle jedince od jeho tragického konce. A přece v osobě Jana Uhra, významného pedagoga a jedné z určujících osobností filozofie výchovy v brněnském pedagogickém semináři, jsem si dovolila udělat výjimku. Nacházíme zde totiž nepochybnou příčinnou souvislost. Ovšem nikoliv tragický konec, ale vše, co mu předcházelo, tedy zejména obětavost a osobní statečnost ve prospěch a na obranu humanity, demokracie, boj proti zlu a násilí jsou potvrzením autorova díla, jeho ztotožněním s vlastní filozofií až k oné oběti nejvyšší. „...i smrtí sloužíme vyšším cílům, nejen životem a prací“, vyslovuje Jan Uher v dopise na rozloučenou.

V potvrzení vlastní filozofie nejvyšší obětí nezůstává mezi filozofy osamocen. Uher však není osamocen ani uprostřed meziválečných učitelů, jejichž pilná a obětavá práce ve prospěch mladého demokratického státu vyvrcholila aktivní obranou svobody a demokracie i s nasazením vlastního života. — Při hodnocení Uhrovy vědecké práce se setkáváme s poukazem na skutečnost, že jeho dílo je odrazem doby. Zajisté. Avšak ona důslednost ve službě humanitním idejím, v níž zůstává výjimečný, ale nikterak mezi učiteli osamocený, je svědectvím síly, s níž působil duch doby. Plný smysl toho vyjadřují nejlépe slova současného filozofa Václava Bělohradského. „Věrnost ideji totiž není nikdy „monománie“: život v idejích se liší od života v ideologiích tím, že k němu patří úcta ke společenství svobodných lidí“.(Dialogy na Hrádečku:Evropa běží svůj velký zápas s časem, in Lid. noviny 14.9.1993) Úcta ke společenství svobodných lidí byla mementem pro ty, jimž humanitní ideály Masarykovy republiky byly nade vše. Že mezi nimi bylo nemálo učitelů, slouží ke cti tohoto stavu. Uher na rozdíl od těchto známých, méně známých i neznámých učitelů není jen učitelem, ale je i vědcem, autorem řady publikací. Jeho teoretické pedagogické názory z těchto premis vycházejí a mají důsledně filozofické zdůvodnění. Koře-

ny Uhrovy pedagogické tvůrčí práce nacházíme proto v hlubokém promýšlení všech stránek humanity a demokracie. Z nich pak vyrůstají i další hodnoty, které jsou v Uhrově díle také reflektovány. Jsou to především mravnost a svoboda. Po vzoru Masarykově se mu staly smyslem života

Mluvíme — li o kořenech Uhrovy životní filozofie, je na místě uvést také úctu k národní tradici a osobnostem, které ji vytvářely a které se mu staly vzorem. Jsou to zejména Komenský, Lindner, z obrozenců zvláště K. Havlíček, Němcová. Zcela zvláštní význam měl pro Uhra M. Tyrš a jeho úsilí o vybudování Sokola jako národní organizace, jejímž smyslem je nejen péče o tělo, ale i ducha. Uher si uvědomuje, že Tyrš vychází z antických ideálů, ale cení uchopení této myšlenky ve prospěch vlastního národa. Ukazuje na souvislost mezi Tyršem a Masarykem, aby se stal jejich obhajovatelem i následovníkem. Proto k četným Uhrovým aktivitám patří i významná činnost sokolská. A nebyl by pedagogem, kdyby v Sokole nenacházel důležité výchovné hodnoty. Vysoce oceňuje a opakovaně se hlásí k základní sokolské ideji: národ silný tělesně a mravně. To jsou kořeny Uhrovy práce. Vědomé a opakované přihlášení se k myšlenkám Komenského a Masaryka vyznačuje víc než výmluvně Uhrovu životní filozofii, z níž vyrůstá i jeho filozofie výchovy.

Uhrovy pedagogické názory se vztahují k teorii i k praxi. Zabývá se smyslem a cíli výchovy, obsahem i prostředky výchovy, vychovávaným i vychovatelem, tedy dítětem i učitelem. Je dobrým, ale kritickým a objektivním pozorovatelem. A proto, ačkoliv si je vědom významu pedagogické praxe pro teorii, přece zdůrazňuje, že každá nová cesta v pedagogice musí mít filozofické východisko a zdůvodnění. Platí to pro každou myšlenku, metodu, ale ovšem i pro koncepci a organizaci školy, tedy pro každou drobnost i pro zásadní ideu. Proto celé jeho pedagogické dílo prolínají myšlenky humanitních ideálů, hlubokého smyslu demokracie. Ty nahlíží ve výchově z různých stran, prohlubuje a propracovává je. Jsou mu východiskem i vyústěním. V jeho pojetí je totiž humanita nejvyšším cílem výchovy, neboť výchova v duchu Uhrově znamená rozvinout každého jedince v **člověka, který vlastní ideál dovede spojit s ideálem společnosti v duchu mravních zákonů.** Mravnost je v jeho pojetí další nezbytnou součástí i směřováním výchovy. V tom se naplňuje Uhrova koncepce výchovy k demokracii, protože demokratickou společnost chápe jako společnost, v níž mravní hodnoty jsou na vrcholu zásadních a nezastupitelných hodnot. Řekli jsme už, že cílem výchovy je člověk, který vlastní ideály spojuje s ideály společnosti. Proto jsou výchova a společnost v Uhrově pojetí těsně svázané. Ukazuje, že výchova má důležitou roli ve vývoji společnosti, v jejím pokroku i nápravě. A tak ukazuje, že výchova má smysl společenský a občanský.

Spolu s Masarykem, ale i s Komenským vyznává řád jako předpoklad pro cestu i cíl výchovy. Také zde se obrací ke svým východiskům a vysvětluje je. Demokracie je řád, nikoliv anarchie. Proto i demokratická výchova vyžaduje řád jako svůj vnější rámeček. Napomáhá totiž dítěti všude tam, kde jeho přirozená mnohost zájmu by ho sváděla od vytčené cesty. Podle Uhra je pro dítě přirozené

podřídít se autoritě, kterou se nechává vést. Uznávat autoritu, umět ji volit a demokratickými prostředky kriticky sledovat je rovněž úkolem výchovy. Tím Uher vyjadřuje a zdůvodňuje svůj kritický postoj k tehdy proklamované svobodě výchovy. „Výchova neznamená svobodu, je jenom výchova ke svobodě.“ (Jan Uher: Problém kázně, Praha 1924, 87).

Prizmatem humanity a demokracie je také nahlížen žák, učitel i jejich vzájemný vztah. Ani učitel, ani žák není v tomto vztahu otrokem, neboť to by vedlo, jak správně Uher uvádí, ke ztrátě mravních hodnot. Vzájemný vztah učitele a žáka má dva příznačné rysy — lásku a spolupráci. Učitelova láska k dítěti pomáhá vytvářet atmosféru, duch třídy a tím zase pozitivně ovlivňuje výchovu. Třídní atmosféru osvobozuje učitelův smysl pro humor, který současně podporuje jeho autoritu. Vždyť humanita je vyznávání života, nikoliv askeze, jak Uher uvádí.

Žák ani učitel nejsou ve výchově přehlíženi. Učitel je rádcem, vůdcem, autoritou, nikoliv hlídačem každého kroku dítěte. Působí svým příkladem. Vědomí nezbytnosti filozofických východisek vede Uhra k samé podstatě. I proto klade důraz na skutečné pedagogické osobnosti a jejich přípravu. - Dítě není pasivním tvorem, ale s učitelem diskutuje, učí se naslouchat jiným, učí se řešit problémy, učí se kritickému pohledu, učí se vlastnímu zodpovědnému rozhodování. Žák se má naučit být aktivním a svobodným občanem demokratického státu. Přičemž svobodný znamená mít moc nad sebou. V této souvislosti Uher zdůrazňuje výchovu vůle a ukazuje k ní cestu: vychovatel nehledá pro dítě snazší cesty, je laskavý, ale náročný. Učí dítě vytrvalosti a drobné všední práci, smyslu pro povinnost, ale i schopnosti jednat úspěšně. K tomu přispívá tělesné cvičení, neboť tělo nesmí proučt duchu.

Ačkoliv výchova směřuje k jednomu ideálu, nemůže učitel přehlédnout přirozenou povahu každého jedince, ale naopak ctít jeho individualitu. Na druhé straně, zdůrazňuje Uher, individualita není sama sobě cílem. Demokratická výchova v duchu Uhrově je překonáním krajnosti absolutní individualizace i absolutního kolektivismu. Cesta k cíli je zušlechťováním nikoliv lámáním.

Shodně s Masarykem spojuje Uher demokratickou výchovu s hlediskem sociálním. Humanitní program znamená usilovnou práci sociální. Projevuje se v možnostech přístupu ke vzdělání, ale dotýká se i obsahu. Přístup ke vzdělání v duchu humanity nezná rozdílu mezi pohlavím, národností, rasou, sociálním postavením, ani stářím. V obsahu se projevuje tím, že se dítě má naučit hodnotit sebe i druhého člověka podle výsledků práce. Výchovou se děti také učí vztahu vzájemné úcty k lidem, učí se chápat a zajímat se o osud bližních, učí se samozřejmosti v pomoci slabým a potřebným.

V Uhrově filozofii výchovy nacházíme výrazné úsilí o rovnováhu a vyváženost. Nejen rozum, ale i cit jsou prostředkem i smyslem výchovy. Nejen rozum, ale i tělo potřebují zušlechtit, vychovat. Tělesnou výchovou rozumí nejen tělesná cvičení, ale i životosprávu, jíž se má dítě naučit. Je však odpůrcem samoúčelného cvičení, samoúčelného pěstění těla. I když v duchu Tyršově chápe cvi-

čení jako cestu ke zdraví člověka a zdraví národa, vše směřuje k duševní stránce, protože „duch spravuje tělo“.

Rozumová výchova neznamena jen ukládání dat do paměti, ale především rozvoj myšlení, „uchopení inteligence“, jak říká, neboť to znamená rozhojnění života. Ve schopnosti usuzovat vidí i cestu k charakteru. Rozumné jednání má být i v nejnáročnějších životních situacích řízeno a určováno mravními normami. Spolupodílejí se na vytčení životních ideálů. Umět zvolit motiv směřující k základním hodnotám je důležité nejen ve výchově, ale v celém lidském životě. Pro pedagoga je důležitá shoda myšlenky s jednáním. Touto zásadou se řídil ve své práci i ve svém životě až po onen tragický konec.

Shrnutí

Filozofie výchovy Jana Uhra byla ve shodě s jeho životní filozofií. Hlásil se k Masarykovým humanitním ideálům. Nejvyšší hodnotou mu bylo společenství svobodných lidí. Výchova podle Uhra musí odrážet demokracii, musí vést k jejímu chápání a uskutečňování. Cílem výchovy je člověk, který jedná v duchu mravních zákonů a svůj vlastní ideál dovede spojit s ideami společnosti. Požadoval vyváženost výchovy — tedy výchovu rozumu i citu, rozumu i těla. Přesto však upřednostňoval duchovno, neboť, jak říkal, duch řídí tělo. Požadoval, aby učitelovy myšlenky byly ve shodě s jeho činy. Sám se tím řídil až do své tragické smrti.

SUMMARY

Jan Uher's philosophy of education was developed along the lines of his life philosophy. He adhered to Masaryk's human ideals, where the highest value was the community of free people. Education in his teaching had to reflect the democracy and led to its understanding and realisation. The goal of the education is a man, acting in accordance with the moral laws who masters to combine his or her ideal with the leading ideas of the society. He stressed the necessity of the balanced education, i.e. the education of the reason and the feeling, reason and the body. In spite of this he prefers in his education system spirit, because as he stated, the soul governs the body. He requested the teacher's ideas were in accord with his deeds. He himself stuck to this rule till the tragic end of his life.